

Ki volt Ványai Ambrus?

A Túrkevei Gimnázium 1951 óta viseli Ványai Ambrus nevét. A névadó művelődésügyi kormányzat nem indokolta meg a névadás okát, így sokan még ma sem tudják, hogy tulajdonképpen ki is volt Ványai Ambrus és milyen vonatkozásban van a túrkevei gimnáziummal, illetve Túrkevével.

Ványai Ambrus nevét Szerémi György: „Magyarország romlásáról”, a XVI. század közepén latin nyelven írt krónikája említi először az 1514. évi Dózsa-féle parasztháború leírása során.

Mellékesen megjegyezve, Szerémi György délvidéki származású, szerémségi jobbágyfiú volt, aki papi pályára lépett, de élete végéig hű maradt népéhez, amelyből származott. Magasabb fokú iskolai műveltsége nem volt, ezért a latin nyelvet, amelyen krónikáját írta, nem bírta tökéletesen. Magyaros mondatszerkesztése mellett gyakran magyar szavakkal tarkította a latin szöveget. Ami azonban őszinteségét és a valósághoz való ragaszkodását illeti, annyira meggyőző, hogy adatait megbízhatónak tekinthetjük. A Dózsa-féle parasztháború egyes részleteinek leírásában helyismeretére is támaszkodhatott, minthogy azidőtájt, mint kezdő pap Békés megyében Gyulán lakott.

Szerémi az idézett munkájában többek között a bennünket közelebből érdeklő következő sorokat írja: „Rendelt már Székely György (t. i. Dózsa György) trombitásokat, dobosokat. Rendelkezett és felkerekedett Nagytúrról. Vele volt Ványai Ambrus parókus egy csapattal; ez krakkói baccalaureus volt és dühös természetű, mégis tele minden tudománnyal. Amint Székely György táborához érkezett, beajánlotta magát. Mivel Székely Györgynek nem volt jegyzője, megörült neki”... .. És az az Ambrus pap és jegyző megadta magának a felhatalmazást felszentelni a népet a szent keresztre. A vezér levelet íratott jegyzőjével a királyhoz és Tamás érsek legátusnak”... írja Szerémi.

Ez az első említés Ványai Ambrusról, amiből megtudhatjuk, hogy pap volt és pedig Túrhoz, valamint Túrkevihez közeli Dévaványának plébánosa.

A Szerémi munkáját ismertető Székely György (történész) ehhez az adathoz a következő jegyzetet fűzi: „Ambrus dévaványai plébános azonosítható a krakkói magyar tanulók burzájának egykori tagjával, Túrkevy Ambrussal (Ambrósius de Thurkewy, Krakkó; Jaggel: Könyvtár, 2751. sz. kézirat f. 4.).

Márki Sándor: „Dózsa György és forradalma”, Bp. 1882. c. munkája 116. oldalán írja: „Június 3-án csak Mező- vagy Nagy Túrig levő 30 km. utat tette meg (ti. Tiszavarsánytól). E városban egymagában 800-an álltak melléje. Még nevezetesebben gyarapodott serege másnap (június 4.), mikor útközben dévaványaiak egyesültek vele. Papjuk Túrkevy Ambrus volt, ki 1493-ban a krakkói egyetemen a theológiából babérkoszorús lett”.

Márki itt a lábjegyzetben hivatkozik Szerémire: „Regestrum bursae Cracoviensis Hungarorum 17. 1. Szerémi is (59. l.) azt mondja róla, hogy „bacularius Ikrakouensis” (igy!) volt”.

Körülbelül ennyi a rendelkezésünkre álló történelmi adat Ványai, vagy Túrkevy Ambrus kilétére vonatkozólag.

Ványai Ambrust azonban nemcsak a történelmi feljegyzések, de a szépirodalom is megörökítette. Szerepelteti őt minden olyan író, aki Dózsa parasztháborújának történetével foglalkozik. Így Eötvös József, Szabó Pál is, de leg részletesebben Gergely Sándor a Dózsa regénytrilógiájában, melyet még a Szovjetunióban kezdett el írni. Gergely Sándor Túrkevy Ambrusnak írja és az egész parasztfelkelés történetében fontos szerepet adott neki. Ambrus pap nevére, valamint arra a szoros kapcsolatra, amely a regény szerint Thúróz György kamaragróf és közötté, mint krakkói diáktársak között fennállott, állításra szerint a Fugger bankház levéltárából szerzett adatokat. Amint azt kérdésünkre közölte, Túrkevy Ambrus szerepére vonatkozó egyéb adatainak jórésze is a nyugateurópai levéltárakban a 30-as évek elején végzett kutatásaiból származik.

Ambrus pap nemcsak mint felvilágosult, nagyműveltségű papi személy és forradalmi szellemű népvezér szerepel a regényben, aki a Túrkevy környéki felkelőket vezeti Dózsa György Nagy-Túr-i táborába és harcol az elnyomott szegények ügyéért. Az író a regényben romantikus szerepet is juttat neki és gáláns kalandokba viszi magasrangú főúri nővel.

A parasztháború leverése utáni sorsáról sajnos sem a regény, sem a krónika, sem más egyéb írott forrás nem tesz említést. Nyomtalanul eltűnik a történelmi események színpadáról.

Amint az eddigiekből megállapítható, hozzáférhető adatok Ambrus papot, Dózsa György jegyzőjét, vagy titkáráját, esetleg kancellárját, mint ványai parókust ismerik, aki talán 1493-ban baccalaureusi tudományos rendfokozatot ért el a krakkói egyetemen. Ott viszont ezidőtájt a magyar diákok között „Ambrosius de Thwrkewy”, vagyis Túrkevy Ambrus neve szerepel. Túrkevy Ambrus néven szerepelteti őt Gergely Sándor a Dózsa-trilógiában s a reá vonatkozó adatokat nyugati levéltárakban (Fugger bankház levéltára [?]) gyűjtötte.

Ezek után még mindig tisztázásra szorul, hogy Szeréminél szereplő Ványai Ambrus krakkói baccalaureus valóban azonos-e azzal a személlyel, aki a krakkói egyetem 1493. év körüli magyar diákok névjegyzékében „Ambrosius de Thwrkewy” vagyis Túrkevy Ambrus néven szerepel s akit Márki Sándor, mint dévaványai parókust szerepeltet Dózsa György jegyzőjeként?

Bár az azonosság szinte kétségszembetűnőnek látszik, hiszen alig tétélezhető fel, hogy ugyanazon időben Túrkevyben és a szomszédos Dévaványán egyszerre két azonos nevű, krakkói egyetemet végzett babérkoszorús, vagyis magas képzettségű teológus lett volna, amikor az egész országban is kevés akadt ilyen, a teljes bizonyosság megszerzése végett a krakkói Jagelló könyvtárban őrzött kéziratok anyagból kellett meggyőződést szerezni a pontos adatokról.

A Jagelló Könyvtár kéziratgyűjteményének vezetője doc. dr. Jerzy Zathey igazgató úr volt szíves erről tájékoztatást nyújtani. Az ő rendkívül alapos, minden lehetőségre kiterjedő kutatómunkájának eredményeképpen a következőket állapíthattuk meg.

Túrkevy Ambrus neve a krakkói egyetem hallgatóinak névjegyzékében kétszázötven évvel ezelőtt fordul elő. Egyszer a magyar burzában (diákokotthonban) lakó diákok kimutatásában (Regestrum Bursae Hungarorum, J. K. 2751, 4. lev.), ebben az alakban: „Ambrosius de Thwrkewy”. Ez a regestrum az 1493. évvel kezdődik, de Ambrus neve az 1494. évtől folytatott bejegyzések között található. Minthogy pedig az erre következő dátumot csak 10 év elmúltával írták be (1504) a lajst-

romba, az elméletileg kiszámított beírási dátum 1501 lehetett. Ez az időpont megegyezik a Krakkói Egyetem Anyakönyvében található másik adattal, amely szerint az 1501. évi nyári félévre beírt hallgatók lajstromában Ambrus neve kissé eltorzítva „Ambrosius Matthei de Thartew” („Thurkew”-nek is olvasható) alakban szerepel. Ez a beírás 1501 május-június hónapban történhetett. Ezek szerint kétségtelennek látszik, hogy Thurkev Ambrus 1501-ben még a krakkói egyetem hallgatója volt, tehát nem lehet – mint ahogy nincs is – azok között a baccalaureosok között, akik ezt a tudományos fokozatot az 1501/02 félév előtt érték el. Vagyis nem lehetett baccalaureos már 1493. évben, mint azt hibásan adja meg a vonatkozó magyar irodalom. Túrkev Ambrus nevét azok között a magyar Ambrusok között kell keresnünk, akik 1501 után kapták meg a baccalaureátust.

A Liber promotionum (a baccalaureosok jegyzéke) csak két ilyen magyart mutat ki.

Ambrosius de Agria (Eger) 1502,

Ambrosius de Corona (Brassó) 1503, vagyis magyarul Egri Ambrust és Brassói Ambrust. A kettő közül a mi Ambrusunk kétségtelenül az egri lehet. Az a tény, hogy mellette egy másik magyar van beírva: Nicolaus de Agria, akinek a neve ebben az alakban – éppen úgy, mint az „Ambrosius, de Agria” sem – az előző évek folyamán nem fordul elő az egyetem hallgatói között, arra enged következtetni, hogy a „de Agria” név nem egy meghatározott helységekre vonatkozik, hanem szélesebb értelemben jelenti az egyházmegyét, ahonnan a promoteált (tudományos rendfokozatot elnyert) diák jött az egyetemre.

Ily módon a két Ambrus közül a „de Agria”, vagyis Egerből jött jelöltevehetjük Túrkev Ambrusnak, annál is inkább, mert abban az időben a XV–XVI. században Túrkevi község az egri püspök jobbágy faluja volt, így kétségtelenül az egri egyházmegyéhez tartozott. Több mint valószínű, hogy a túrkevi jobbágyfi Ambrust az egri egyházmegye iskoláztatta és küldte ki a krakkói egyetemre, mint arra érdemes papnövendéket magasabb képzettség elnyerése céljából. Innen ered „de Agria” megnevezése is, amely ebben a korban, amikor a stabil családi nevek a polgárok és méginkább a jobbágyok soraiban éppen csak a kialakulás stádiumában voltak, többnyire csak a származási hely megjelölésére szolgált. Így lehetséges az, hogy Ambrus, vagy Miklós diákot hol Egri, hol meg Túrkevi, vagy Alacsikai névvel jegyezték fel aszerint, hogy az egyetemi írnok a származási helyet vagy a kiküldő egyházmegye megjelölését tartotta fontosabbnak.

Mindezekből következőleg nyugodtan megállapíthatjuk, hogy Túrkev Ambrus baccalaureus artium tudományos fokozatára való felavatása 1502-ben történt. Az sem kétséges most már szerintünk, hogy a forrásokban Dózsa György kancellárjaként említett Túrkev, vagy Ványai Ambrus azonos azzal a személlyel, aki a krakkói egyetemen az 1502. évben baccalaureus lett és akinek nevét a Túrkevi Gimnázium viseli.

Ezután csak az a kérdés marad még fent, helyes-e, hogy a Túrkeve Gimnázium címében megörökített babérkoszorús Ambrus pap nem a saját nevén, hanem későbbi működési helyét megjelölő Ványai néven szerepel.

Dr. Györffy Lajos